

18. О. Ковалів Вітольд-Йосиф.
“Острівський фарний костел
XV-XX ст. м. Острог.

В одній з попередніх науково-красознавчих конференцій “Остріг на порозі 990-річчя” про католицькі храми і монастирі міста Острога в нарисі говорив Петро Анатолієвич Вичков. Підсумовуючи свій голос, п. Ричков сказав, що будівлі католицьких храмів “в значній мірі визначали архітектурну автентичність міста, долучали його до надбань загальноєвропейської культури”. Дякую за запрошення і пропозицію показання в нарисі дії головного католицького храму в Острозі, парафіяльного костела Успіння Пресвятої Діви Марії.

Початки католицького костела в Острозі досягають сорокових років XV століття. В той час в 1439 році на соборі в Флоренції зібрані єпископи Західної і Східної Церков підняли пробу возз’єднання. Православний митрополит Київський і цілої Русі Ізодор став кардиналом і папським легатом.

В 1440 році митрополит Ізодор в товаристві двох ченців домініканців прибув до Острога оголошуючи унію. В часі цього приїзду князь Федір Острозький вирішив фундувати в Острозі латинський костел і монастир для домініканців, що зробив між 1440 і 1442 роком.

Виникнення католицького храму в Острозі не є безпосереднім наслідком тодішньої польської експансії ані не є виникненням переходу на католицизм місцевого князя. Федір Острозький до кінця життя був істинно вірним православним і як такий під час унії і врятування Візантії посідає в своєму князівстві домініканців і фундує латинський костел Успіння Пресвятої Діви Марії.

Крім рішення Флорентійського собору про унію причини появи католицького храму в Острозі, треба розглядати в привілегії короля Владислава III (1443) про рівноправ’я православного і католицького віросповідань в Речі Посполитій.

1. БУДІВЛЯ КОСТЕЛА.

Спочатку костел мав форму продовгуватого чотирикутника з закругленим презбітерієм, котрий сьогодні є головною навою. Пізніше

домуровані по боках дві каплиці дали будівлі костела форму хреста. До реставрації в 1879 р. костел був покритий високим, загостреним дерев'яним дахом, з малою копулкою по середині, оббитою білою бляхою, в котрій знаходилася сигнатура.

Первинний костел був знищений в 1443 році татарами, коли Остріг і навколишні володіння були спалені. Біля 1452 року під час дальнійшої навали татарів ченці домініканці залишили знищений костел, котрий коло 1490 року був руїною. Син князя Федора, Василь Красний підтверджує придбання батька для домініканців, котрі однак тим не користуються.

Нарешті в 1582 році князь Василь Костянтинович Острозький, київський воєвода, підняв костел з руїн і віддає світським священникам, підтверджує фундацію (село Льчин) і спровадив з Кракова священника Войцеха Бежановського, котрий залишається тут першим парохом (1582-1616).

Чинніше упорядженням костела і Острозької парафії занявся її другий парох, священник Войцех Вітковський (1619-1623), котрий крім гарних рис характеру, володів старослов'янською мовою і знав літературу православної церкви, а також "любив і збирав книжки, займався літературою і скрутно збирав дійові відомості".

26 жовтня 1624 року, день опісля фундації Анни-Алойзи Ходкевичової острозький костел був урочисто посвячений Луцьким єпископом Станіславом Лубенським. В 1702 р. за кошти місцевого пароха єпископа Станіслава Беганського (1699-1709) був реставрований приход, покритий костел і поставлена нова дзвіниця. Восени 1703 р. змуровано при костелі предсінник з бабінцем. В наступному році сплановано до костела хрещеницю.

26 серпня 1705 року єпископ Станіслав Беганський випросив у козацького гетьмана Івана Мазепи, їдучого до Польщі на зустріч шведського війська, охорону Острога і Лючина.

10 липня 1707 року в ночі з суботи на неділю був обкрадений костел. Підозра впала на московську піхоту, яка квартирувала і знаходилася в той час в Острозі. Злочинців не спіймано.

В 1749 році старанням пароха Станіслава Томашевського (1735-1751) розпочато муровання каплиці св. Івана Непомука, напроти каплиці Пресвятої Діви Марії Ружанцової. Кошти поніс священник Станіслав Яблоновський. Будову каплиці закінчив священник Юзеф-Ян Голуховський (1751-1772) в 1753 році і кошти цього разу поніс чегрінський староста князь Ян-Кастан Яблоновський.

4 лютого 1772 р. в ночі фарний костел був обкрадений. Зграбоване було срібло костельне, різні депозити і предмети обладнання.

В 1779 році збудовано новий дах на фарному костелі. А в 1782 р. білою бляхою була покрита сигнатура.

В 1805 році перестали відправляти богослужіння в костелі з приводу тріскаючого склепіння, котре в наступному році зремонтвано і ко-

стел відновлено старанням місцевого пароха священника Варфоломея Маркевича (1805-1818).

В роках вісімдесятих ХІХ століття, за пароха священника Владислава Кременського (1876-1888), костел був перебудований наступний раз, приймає неоготичний вигляд. Над костелом і містом домінують три гострі вежі.

Після чергової пожежі, 4 вересня 1888 року костел був в зруйнованості і тільки в 1896 році піднято його відбудову, враховуючи, що його висота не повинна бути вищою від недавно відновленого в сусідстві Богоявленського собору.

Відбудова костела тривала рік, цього разу храм набрав неокласичистичного вигляду з чотириколонним портиком при головному входу. Костел є нижчий на вісім метрів від центральної купули Богоявленської церкви. Автором проекту перебудови храму був Віктор Петровський. Тогочасний зовнішній вигляд храму залишився до сьогодні. Костел на нове був посвячений єпископом Болеславом-Єронимом Клопотовським в 1897 році.

В часі другої світової війни над храмом знову нависли чорні хмари. Після другого вступу червоної армії до міста Острога в костелі знаходився склад зерна. В 1948 році костел був відданий вірним. В роках 1948-1958 доїжджав тут о. Серафін Кашуба. В 1958 р. коли о. Калубу було позбавлено можливості виконання душпастирських обов'язків, була винесена постанова про закриття усіх костелів на Волині. Річні в Острозі боролися за свій храм два роки, їздили до влади в Київ і до консула ПНР в цьому місті.

В день свята Божого Тіла в 1960 році радянська влада в Острозі відібрала їм ключі від храму. В ночі знято хрест... Почалося руйнування костелу, в якому розміщено спортивну дитячу школу.

2. ФУНДАЦІЇ І ДОНАЦІЇ.

Князь Федір Острозький на обладнання костелу і монастиря ченців домініканців призначив село Лючин. Фундація ця мала місце правдоподібно біля 1442 року.

Волинський воевода князь Адам-Костянтин Острозький, 18 жовтня 1615 року дозволяє костелу на порубку в своїх лісах.

Ян-Кароль Ходкевич, чоловік Анни-Алойзи, зобов'язався в 1620 р. платити з острізьких оренд на костел 600 золотих щорічно. Знову сама Анна-Алойза Ходкевич дає 2 липня 1623 року острізькому пароху, котрий був в той час священник Мікола-Олександр Рамулт (1623-1648), площу для будови пивовару.

Нову фундацію від 25 жовтня 1624 р. Анна-Алойза Ходкевичова записує на вічні часи для костелу і острізькому приходу вище згадане 600 золотих. Підтверджує придбання предків: село Лючин і поле під Гремячим. Дарує також декілька інших дрібних привілеїв.

З часом костел і острізький приход набуває багато інших дрібних фундацій і привілеїв.

3. ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА.

До пам'яткового надбання костелу належали перед усім вівтари, картини і скульптури.

В 1621 році за священника Войцеха Вітковського був виставлений в костелі головний вівтар зроблений через львівських різб'ярів за 135 флорентів.

За часів пароха священника Самуеля Ожгі (1726-1730), київського єпископа був поставлений в костелі новий головний вівтар також бокові св. Антонія і Пресвятої Діви Марії. Старанням наступного пароха Юзефа Ольшанського (1730-1734), хелмінського помічного єпископа, були вони пофарбовані отож став новий вівтар Пресвятої Діви Марії Ружанцевої з двома боковими вівтарами, котрі в 1748 році були відмальовані.

В 1774 році в часі заведення в парафії Братства св. Теклі був поставлений вівтар зі скульптурою святої. Острізькому костелу в той час княгиня Текля Яблоновська пожертвувала реліквії святої Теклі і св. Яна Непомука.

В 1785 р. луцький крилос пожертвував до костела в Острозі чотири релікварі в формі пірамід, оздоблене сріблом, котрі давніше належали до костелу Єзуїтів в Луцьку.

В каплиці св. Яна Непомука знаходилися портрети князя Яна-Каєтана Яблоновського і його дружини Анни, з дому Сапега.

В 1794 році був закінчений в цій каплиці вівтар св. Яна Непомука отож придбана картина цього святого.

В презбітерії над стелами були в ХІХ ст. портрети Олександра Острозького, волинського воєводи і його тітки Анни-Алойзи Ходкевичової.

В приході в 1850 році знаходилися портрети: кардинала Ізадора, київського митрополита, короля Станіслава-Августа, єпископа Францішка Коморницького, офіцяла священника Юзефа-Яна Голуговського, архідіякона священника Юзефа Умінського, комендаря Яновського і Потійової. Як подає С. Кардашевич "зміна парохів, а найбільш байдужість для крайових пам'яток, спричинили втрату цих портретів і невідомо де вони знаходяться".

В часі повстання Богдана Хмельницького була знищена бібліотека священника Матвія Рибінського, місцевого проповідника, в якій знаходилося близько 4000 томів.

Найбільшою оздобою костела в Острозі були виконані з білого мрамору дві скульптури Томаша-Оскара Сосновського (1810-1888), "Мадонна з дитиною" і "Христос знятий з хреста", котрі до останньої війни знаходилися в костелі.

Тепер вони є в експозиції місцевого Краєзнавчого музею.

Парафія від декілька років старається про повернення своєї власності.

4. ШКОЛА І ЛІКАРНЯ ПРИ КОСТЕЛІ.

Другий парох в Острозі, священник Войцех Вітковський (1619-1623) в 1620 році побудував будинок для латинської школи, яка до цього часу знаходилася при острозькій академії.

В 1624 році Анна-Алойза Ходкевичова записує на католицьку школу "Для дитячих вправ з християнської побожності і визвольних науках" половину фундації спертої на селі Суражу на школу грецьку і латинську, тобто 180 золотих.

При Острозькому костелі була лікарня, яка була фінансована придбанням Анни-Алойзи Ходкевичової, від 5 лютого 1625 року, котре давало щорічний дохід з острозької паперні.

З погляду на характер цієї конференції представлено тільки декотрі проблеми з історії фарного, тобто парафіяльного костела в Острозі.